

درآمدی بر جامعه‌شناسی جهانگردی و گردشگری

دکتر محمدعلی زکی*

چکیده

جهانگردی و مسافرت، بخشی از زندگی اجتماعی است. جهانگردی نه فقط رفت و آمد افراد و سیر و سفر یا مسافرت کاری است، بلکه به مثابه یک پدیده اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد که به روابط میان افراد و ارتباطات انسانی مربوط است. باید توجه داشت که جامعه‌شناسی جهانگردی قلمروهای متعددی را بررسی می‌کند (برای مثال رفاه و چارچوب زندگی، فرهنگ، ارتباطات، گروه‌های اجتماعی، توسعه، برخورد با جوامع گوناگون). اهمیت مطالعه جهانگردی به میان رشته‌ای بودن آن برمی‌گردد. هدف مقاله حاضر معرفی اجمالی حوزه تخصصی تازه جامعه‌شناسی جهانگردی می‌باشد. ساختار مقاله شامل موارد ذیل است: طرح موضوع، تعریف و اهمیت

موضوع، تاریخچه پیدایش، رشد و توسعه جامعه‌شناسی جهانگردی، سابقه و پیشینه پژوهش‌های جهانگردی، مباحث اساسی (انگیزش و ارزشهای جهانگردی، اثرات سه گانه اجتماعی/ اقتصادی و زیست محیطی جهانگردی و هم چنین ایده‌های نوین و جدید) و مباحث روش‌شناسی پژوهش‌های جامعه‌شناسی جهانگردی با تکیه بر بررسی نگرشهای اجتماعی جهانگردی.

مقدمه

جهانگردی از مهم‌ترین فعالیت‌های انسان معاصر است که همراه با به وجود آمدن تغییراتی شگرف در سیمای زمین، اوضاع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، منش و روش زندگی انسان‌ها را دگرگون می‌سازد، ضمن آنکه تحولات بنیادی در اوضاع و شرایط اقتصادی، فرهنگی و آداب و رسوم مردم به وجود می‌آورد.

اهمیت سیر و سفر و جهانگردی در تعالی فرهنگی و تفاهیم بین‌المللی سبب شده است که مجمع عمومی سازمان ملل متحد روز ۲۹ سپتامبر (۵ مهر) هر سال را روز جهانی جهانگردی اعلام کند.

جهانگردی در قرون گذشته امتیازی ویژه برای تعداد انگشت‌شماری از مردم بود. اما در نیمه دوم قرن گذشته، در اثر اختراع ماشین‌بخار و به راه افتادن نخستین خطوط راه‌آهن، گسترش یافت. پیشرفت واقعی این پدیده به واسطه توسعه وسایط نقلیه موتوری خصوصی و حمل‌ونقل گروهی زمینی، دریایی و هوایی، و گشایش جاده‌ها و بزرگراه‌های جدید و مدرن، و احداث مراکز پذیرش میهمان در مناطق اقامتی بود، که مجموعاً زمینه پیشرفت چشمگیر و شگرف آن را فراهم ساخته است به علاوه بهبود و تثبیت شرایط اقتصادی افراد، و امنیت و اطمینانی که در وضعیت حمل‌ونقل به وجود آمده نیز، به جریان مسافرتها سرعت بخشیده است. با این همه، پدیده جهانگردی، می‌تواند دو تعریف عمده و مختلف زیر را دارا باشد: الف- به معنی عام:

می‌توان جهانگردی را به عنوان پدیده جمعی و متنوع تمدن صنعتی که از سفر و اقامت همزمان غیربومیان منشا می‌گیرد، تعریف نمود. ب- به معنی خاص: جهانگردی عبارت است از مجموعه فعالیت‌هایی که در ایام فراغت انجام می‌شود. البته نه در جهت انجام کار و امور وابسته به آن، بلکه به منظور استراحت، بازیابی نیروی از دست رفته، افزایش شناخت و آگاهی، روابط انسانی و غیره. این مجموعه فعالیت‌ها می‌بایست به سفر و اقامت در مناطقی به غیر از مسکن و ماوای همیشگی منتج شود.

جامعه‌شناسی به معنی اعم، عبارت است از مطالعه علمی اجتماع، و به معنی اخص، علمی است که ساختارها و اعمال جامعه و بالاخص روابط موجود بین پدیده‌های اجتماعی در آن متجلی می‌شوند را مورد مطالعه قرار می‌دهد. جامعه‌شناسی سعی دارد وابستگی میان پدیده‌های اجتماعی و ایستایی و پویایی هر کدام را کشف نماید.

جهانگردی پدیده‌ای اجتماعی است و یکی از اشکال زندگی اجتماعی محسوب می‌شود و این موضوع موجب شده تا جامعه‌شناسان توجه خود را به جنبه‌های اجتماعی/ فرهنگی جهانگردی مانند رفتارهای افراد و گروه‌ها در رابطه با جهانگردی و اثرات جهانگردی بر جامعه معطوف سازند. در این بررسی شیوه طبقات اجتماعی، معیارهای اخلاقی و ارزشهای انسانی، رفتار و هنجارهای گروهی، آداب و رسوم مردم میزبان و میهمان در مقوله جهانگردی مورد بررسی واقع می‌شود. جامعه‌شناسی اوقات فراغت، تفریح و تفرج، حوزه جامعه‌شناسی تازه و نوپایی است که بایستی توجه بیشتر به آن به عمل آید. جهانگردی به عنوان یک پدیده اجتماعی/ فرهنگی، در روابط بین جوامع و فرهنگها اثرات عمیقی بر جامعه و مردمان آن به جای می‌گذارد و منشا تغییرات و تحولات و الگوپردازی‌های گوناگونی می‌شود.

جامعه‌شناسی جهانگردی حوزه تازه و نوپایی است که به بررسی علمی روابط متقابل بین جامعه و جهانگردی می‌پردازد (نمودار شماره ۱). لازمه جامعه‌شناسی جهانگردی، بررسی دو بخش اساسی ذیل می‌باشد:

الف) جهانگردی بر ابعاد، ساختار و روابط اجتماعی و ساختار فرهنگی چگونه تاثیری دارد؟ اگر چه جامعه به عنوان یک کلیت در نظر گرفته می‌شود ولیکن برخی پدیده‌ها در این ساخت تاثیر شگرفی از خود نشان می‌دهد که جهانگردی یکی از آن موارد تلقی می‌گردد. جهانگردی چگونه تاثیری بر جامعه، فرد، فرهنگ، نهادها و موسسه‌های اجتماعی از خود نشان می‌دهد؟ تغییرات اجتماعی/ فرهنگی ناشی از جهانگردی چیست؟ انواع و اشکال مختلف کارکردهای اجتماعی / فرهنگی / سیاسی جهانگردی بر جامعه کدامند؟

ب) جامعه بر موضوع جهانگردی چگونه تاثیری دارد؟ برنامه‌ریزی و تحلیل عملی جهانگردی بدون توجه به جامعه مورد بررسی و ویژگی‌های اجتماعی/ فرهنگی امکان‌پذیر نمی‌باشد. برنامه‌ریزی‌های موفق و تحلیل روشن و واقعی جهانگردی زمانی میسر می‌باشد که شناخت درست و دقیقی از جامعه و شرایط اجتماعی/ فرهنگی آن وجود داشته باشد. چگونگی تاثیر ساختار اجتماعی، روابط اجتماعی، گروه‌ها و طبقه‌ها و نهادهای اجتماعی بر جهانگردی دل مشغولی اصلی جامعه‌شناسان است. تاثیر آداب و رسوم و شیوه زندگی بر جهانگردی چگونه است؟

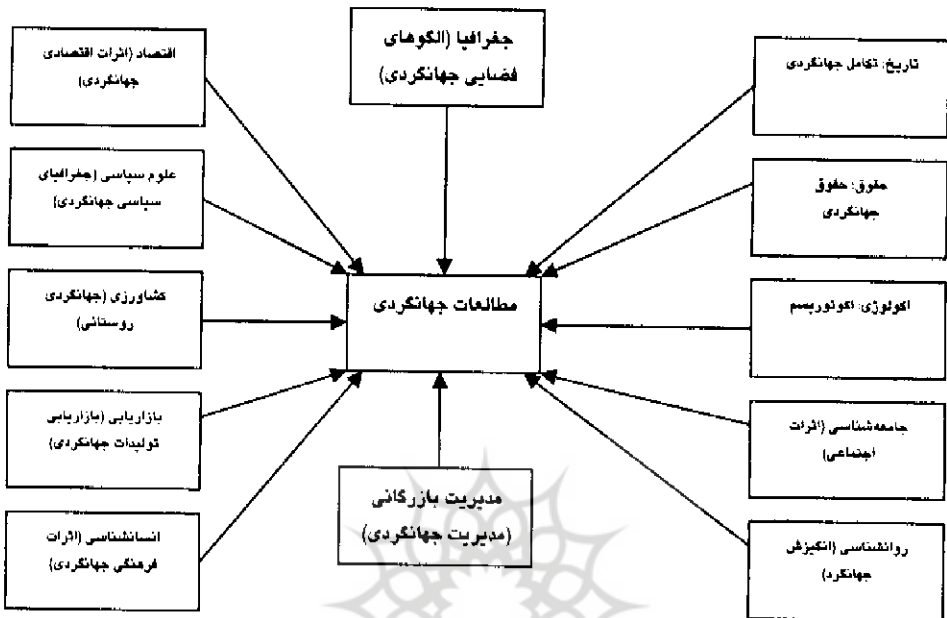

نمودار شماره ۱- تعریف کلی جامعه‌شناسی جهانگردی

- جامعه‌شناسی جهانگردی، و رای فرآیندهای تلفیق و تمایزگذاری، در حال شکل‌پذیری است و نخست از رشته‌های علوم انسانی، که در زمینه مطالعه جهانگردی و مسافرت (تاریخ، مردم‌شناسی، حقوق، اقتصاد و ...) مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، متمایز می‌شود. به علاوه، جامعه‌شناسی در پی یکسان‌سازی و تلفیق نقش

خود در سامانه‌ای است که در عین حال وقایع‌نگارانه و غیروقایع‌نگارانه است و در صورت امکان، بیان چند اصل کلی را در مورد رفتار عوامل جهانگردی و نتایج آن در رفتارها بر جامعه‌ای که این پدیده در آن گسترش می‌یابد، امکان‌پذیر می‌سازد (لانکوار، ۱۳۸۱: ۵). جامعه‌شناسی جهانگردی به تحلیل علمی نقش جهانگردی در جامعه و درک این مطلب که جهانگردی چه نقشی در فرآیندهای اجتماعی/ فرهنگی/ اقتصادی می‌تواند داشته باشد می‌پردازد. تلاش این حوزه آن است که رهیافت‌های جامعه‌شناختی را به گونه‌ای بسط دهد تا بتوان پیدایش و پویایی نهاد اجتماعی جهانگردی را بررسی نمود (آپوستوپوآلوس، ۲۰۰۰: ۴).

اهمیت مطالعات جهانگردی را می‌توان حداقل از دو بعد و منظر مورد توجه قرار داد: الف) ماهیت موضوعات و پدیده‌های انسانی به گونه‌ای است که عموم رشته‌های علوم انسانی را به خود مشغول نموده و علوم انسانی از ابعاد و زوایای مختلف به تجزیه و تحلیل آن می‌پردازند. جهانگردی یکی از مباحث شایع در علوم انسانی است که آن را موضوعی میان رشته‌ای نامیده‌اند (نمودار شماره ۲). جامعه‌شناسی در کنار علوم انسانی به بررسی علمی جهانگردی می‌پردازد. تلاش تمامی علوم آن است که حد و مرز و رسالت علمی خود را در خصوص تحلیل علمی جهانگردی از یکدیگر متمایز کنند. علاوه بر آن، سعی علوم انسانی آن است که از تولیدات علمی و تلاش‌های سایر علوم استفاده نمایند. بنابراین جامعه‌شناسی از زوایای خاصی به بررسی جهانگردی گرایش داشته و از سویی دیگر سعی در بهره‌برداری از یافته‌های علوم دیگر (هم چون اقتصاد، حقوق، روانشناسی، سیاست، جغرافیا و غیره) در تحلیل جهانگردی دارد. روابط متقابل علوم، خود موجب رشد بالنده و فزاینده موضوعات فرهنگی/ اجتماعی هم چون جهانگردی می‌گردد و این امر معرف رشد سریع و چشمگیری است در اشکال، فرآیند و ساختار جهانگردی بوجود آمده است.

نمودار شماره ۲- میان رشته‌ای بودن جهانگردی در بررسی و تحلیل

منبع: (Weaver and Oppermann, 2000:15)

ب) بخشی از فعالیت‌ها و تولیدات علمی در قالب مجلات علمی تخصصی نمایان می‌شود. وجود مجلات علمی تخصصی در زمینه‌های مختلف و متعدد علوم موجب رشد چشمگیر یافته‌های علمی در دو بخش نظری و پژوهشی گردیده است. تعداد رو به افزون مجلات علمی تخصصی در زمینه جهانگردی بخش دیگر اهمیت مطالعات جهانگردی می‌باشد. تنوع، تعدد، گستردگی مقالات مندرج در مجلات مذکور باعث توسعه یافتگی حوزه علمی جهانگردی می‌شود. مجلات علمی تخصصی فضایی مناسب برای آرایه مطالب جدید علمی نموده و از سویی دیگر باعث آشنایی پژوهشگران و صاحب‌نظران با رهیافت‌ها و یافته‌های پژوهشی سایر دانشمندان در

حوزه جهانگردی می‌گردد. بیست مجله مهم در زمینه جهانگردی به ترتیب سال آغاز انتشار و محل انتشار در جدول شماره ۱ معرفی می‌شود.

جدول شماره ۱- مجلات مرجع علمی تخصصی منتشره به زبان انگلیسی به تفکیک سال انتشار، محل انتشار و عنوان مجله

عنوان مجله	کشور (محل انتشار)	سال انتشار
Journal of Travel Research	ایالات متحده	۱۹۶۲
Annals of Tourism Research	ایالات متحده	۱۹۷۳
Tourism Recreation Research	هند	۱۹۷۶
Tourism Management	نیوزیلند	۱۹۸۰
Anatolia	ترکیه	۱۹۹۰
Journal of Tourism Studies	استرالیا	۱۹۹۰
Journal of Travel and Tourism Marketing	ایالات متحده	۱۹۹۲
Festival Management and Event Tourism	کانادا	۱۹۹۳
Journal of Sustainable Tourism	بریتانیا	۱۹۹۳
Journal of Vocation Marketing	استرالیا	۱۹۹۴
International Journal of Tourism Research	بریتانیا	۱۹۹۵
Tourism Economic	بریتانیا	۱۹۹۵
Asia Pacific Journal of Tourism Research	ایالات متحده	۱۹۹۶
Tourism Analysis	ایالات متحده	۱۹۹۶
Pacific Tourism Review	استرالیا	۱۹۹۷
Current Issues in Tourism	نیوزیلند	۱۹۹۸
Information Technology and Tourism	استرالیا	۱۹۹۸
International Journal of Hospitality and Tourism Administration	ایالات متحده	۱۹۹۸
Tourism Culture and Communication	استرالیا	۱۹۹۸
Tourism Geographies	ایالات متحده	۱۹۹۹

تاریخچه پیدایش، شکل‌گیری و توسعه

جامعه‌شناسی جهانگردی

در طی سی سال گذشته برخی از تمایلات جامعه‌شناسان اختصاص به جهانگردی داشته است (برای مثال آپوستولوپو آوس، ۱۹۹۵، ۱۹۹۳، بروستاین، ۱۹۹۲، بریتون، ۱۹۸۲، جعفری، ۱۹۸۴، ۱۹۸۲، ۱۹۸۰، ۱۹۷۴، ۱۹۷۰، دان، ۱۹۸۱، ۱۹۷۷، دان و کوهن،

۱۹۹۱؛ دکات، ۱۹۷۹؛ گرابارن، ۱۹۸۹؛ کارچ ودان، ۱۹۸۱؛ کوهن، ۱۹۸۸، ۱۹۸۴، ۱۹۷۹، ۱۹۷۴، ۱۹۷۲؛ کات، ۱۹۷۹؛ فورستر، ۱۹۶۴؛ لانفانت، ۱۹۸۰؛ مک کاننل، ۱۹۹۲، ۱۹۷۶؛ بونگ، ۱۹۷۳) که این تلاشها متعاقب رشد جهانگردی به عنوان پدیده‌ای فرهنگی / اقتصادی بسیار چشمگیر شده است و علاوه بر آنکه جهانگردی تاثیرات شگرفی در بین کشورهای جهان سوم و هم چنین کشورهای صنعتی ایجاد نموده است. انواع و اشکال متعدد نظریه‌ها و رهیافت‌های جهان سوم و هم چنین کشورهای صنعتی ایجاد نموده است. انواع و اشکال متعدد نظریه‌ها و رهیافت‌های جامعه‌شناسی باعث رشد فزاینده مطالعه علمی اجتماعی جهانگردی شده است. اگر چه بخشی از تلاشهای جامعه‌شناسان در سطح توصیفی می‌باشد ولیکن بخش دیگری از تمایلات جامعه‌شناسان ماهیت نظری داشته است تا بدین وسیله بتوان به رویکرد نظری جامع در خصوص جهانگردی نایل آمد. جامعه‌شناسی جهانگردی هم چون شاخه‌های دیگر جامعه‌شناسی به طور رسمی شکل گرفته است (هم‌چون جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، جامعه‌شناسی خانواده و غیره). (آپوستولوپوآلوس و همکاران، ۲۰۰۰: ۳). جهانگردی تحت عنوان مفاهیمی هم چون میهمان‌نوازی تجاری شده، مسافرت دموکراتیزه شده، فعالیت فراغتی نوین، معرفی و بیان نموده‌های فرهنگی، فرآیند فرهنگ‌پذیری، شکلی خاص از روابط اخلاقی، شکل جدید استعمارگری مصطلح شده است (کوهن، ۱۹۸۴).

جامعه‌شناسی جهانگردی به طور خاص بر چند موضوع تمرکز دارد: مطالعه انگیزش جهانگردی، نقشها، روابط متقابل و نهادهای اجتماعی که مرتبط با جهانگردی می‌باشد و در نهایت جوامعی که پذیرای جهانگردان هستند. مطالعه علمی جهانگردی به طور مشخص در کشورهای اروپایی آغاز گردید از زمانی که اولین تجربه جهانگردی توده‌ای و گروهی تجربه شده بود. یوایتالیائی (۱۸۹۹) نخستین بررسی علمی اجتماعی در زمینه جهانگردی را منتشر نمود. اولین نوشته‌های جامعه‌شناختی

در زمینه جهانگردی در آلمان، به پژوهش واپس (۱۹۳۰) برمی‌گردد. مقاله‌های کلاسیک که جهت‌دهنده مطالعات پس از آن در این زمینه بوده است که در کارهای کنیل (۱۹۶۰) نمایان شد. کتاب اگیلوی (۱۹۳۳) درباره جهانگردی، اولین منبع آموزشی علمی اجتماعی در خصوص جهانگردی به زبان انگلیسی می‌باشد. پیروا و در سال ۱۹۳۶ نوروال کتابی در زمینه صنعت جهانگردی نگاشت. فعالیت علمی در این شاخه پس از جنگ جهانی دوم به طور سریعی ادامه پیدا کرد. (به عنوان مثال با کارهای میتفورد، ۱۹۵۹ و بورستاین، ۱۹۶۴) و با انتشار اولین مطالعات تجربی در زمینه جهانگردی با کارهای نونز (۱۹۳۶) و فورستر (۱۹۶۴).

مطالعه جهانگردی به مثابه حوزه‌ای تخصصی در جهان علمی جامعه‌شناسی در دهه ۱۹۷۰ میلادی با مباحث انواع و طبقه‌بندی جهانگردی کوهن (۱۹۷۲)، نظریه ترکیبی مک کاننل (۱۹۷۳) نمایان می‌شود. از نیمه دهه ۱۹۷۰ میلادی، با رشد سریع مقالات و منابع علمی رو به رو می‌شویم که نشانه بالندگی جامعه‌شناسی جهانگردی در آن دوره می‌باشد (برای مثال کارهای یونگ، ۱۹۷۳؛ ترنر و اش، ۱۹۷۵؛ مک کاننل، ۱۹۷۶؛ نورنها، ۱۹۷۷؛ دکات، ۱۹۷۹) البته در این خصوص می‌توان کارهای جمع‌آوری مشخصی را نیز یادآوری نمود (برای مثال اسمیت، ۱۹۷۸، ۱۹۷۷؛ توریسموس و کولتور و اندل، ۱۹۷۸؛ کوهن، ۱۹۷۹؛ دکات، ۱۹۷۹؛ لنکایل، ۱۹۸۰ و گرابورن، ۱۹۸۳) (کوهن، ۱۹۸۴؛ ۳۷۳).

انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی، که به عنوان مشهورترین سازمان بین‌المللی در جهان امروزین است، تلاشی نمادین در راستای ایجاد حرکتی اساسی، بخش خاصی در زمینه جامعه‌شناسی جهانگردی در کنگره بین‌المللی جامعه‌شناسی (مادرید، اسپانیا، ۱۹۹۰) در نظر گرفت. و این تلاش نقطه تحولی برای شکل‌گیری گروه کاری شامل بیش از چهل پژوهشگر به صورت متمرکز در زمینه پژوهش‌های جامعه‌شناسی جهانگردی محسوب گردید که این تلاش گروهی، منجر به چاپ اثر جهانگردی در جهان (تعمیم ها و وفاقها) شد و در نهایت موجب شکل‌گیری و ظهور

کمیته تخصصی جامعه‌شناسی جهانگردی در ساختار تشکیلات انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی گردید. در کنگره بین‌المللی جامعه‌شناسی (آلمان، ۱۹۹۴) جامعه‌شناسی جهانگردی سعی در به روز نمودن موقعیت کارهای گروهی نمود که نتیجه آن بخش اختصاصی کنگره شامل هشتاد دانشمند اجتماعی بود که به رایبه شخصت مقاله در زمینه بنیادهای موقعیت بین‌المللی جهانگردی پرداختند.

علاوه بر نکات پیشین، به طور موازی می‌توان به تلاشهای سایر سازمانهای علمی در خصوص جامعه‌شناسی جهانگردی اشاره نمود که به عنوان مثال فعالیت‌های انجمن آمریکایی جامعه‌شناسی و انجمن جامعه‌شناسی کاربردی بسیار چشمگیر بوده است. یکی از بخش‌ها و کمیته‌های تخصصی در انجمن آمریکایی جامعه‌شناسی مربوط به جامعه‌شناسی جهانگردی است. گذشته از آنها می‌توان به رشد قابل توجه سازمانها و انجمن‌های حرفه‌ای بین‌المللی در زمینه جهانگردی اشاره کرد. تمامی تلاشهای فوق به استقرار و پیدایش فعالیت‌های علمی بین‌المللی مطالعه جهانگردی در سال ۱۹۸۸ شد که با هماهنگی‌های صورت گرفته از سوی سازمان جهانی جهانگردی بود و این تلاش باعث پیشرفت فعالیت‌های علمی دانشمندان در خصوص جهانگردی شد. نتیجه آنکه جهانگردی به مثابه یک رشته علمی و دانشگاهی تلقی شود. انجمن اروپایی پژوهش و آموزش برای توسعه، یکی از نهادها و موسسه‌هایی است که دارای کمیته تخصصی برای مطالعات جهانگردی بوده و عمدتاً با گرایشهای جامعه‌شناسی به مطالعات جهانگردی اشتغال دارند. انجمن پژوهش‌های جهانگردی و مسافرت به انجام مطالعات و پژوهش‌های متعدد میان رشته‌ای در زمینه جهانگردی هم چون بازاریابی جهانگردی، برنامه‌ریزی و مدیریت جهانگردی پرداخته خصوصاً آنکه به انجام پژوهش‌های علمی دانشگاهی در این حوزه‌ها متمایل هستند. علاوه بر آنها سمینارهای بین‌المللی درباره جهانگردی، که توسط یونسکو، اتحادیه اروپایی، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، بانک جهانی، سازمان جهانی جهانگردی و هم

چنین سایر سازمانهای ملی / منطقه‌ای جهانگردی برگزار می‌شوند. خود موجب تمرکز فعالیت‌های علمی و گسترش علایق و گرایشهای پژوهشی در سطح جهان در این خصوص گردیده است. (آپوستولوپوآلوس و همکاران، ۲۰۰۰: ۹-۸).

پیشینه پژوهش‌های جهانگردی

۱- پژوهش‌های داخلی

با مراجعه به پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (وابسته به وزارت علوم، پژوهش‌ها و فناوری) دریافت می‌شود که تاکنون ۸۷ پایان‌نامه تحصیلات تکمیلی دانشگاههای دولتی در ایران در زمینه جهانگردی به ثبت رسیده است. سه پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی تاکنون در زمینه جهانگردی قابل دسترسی می‌باشند: ۱) سلیمی (۱۳۷۵) به بررسی موانع فکری، اجتماعی، فرهنگی گسترش توریسم در ایران از دیدگاه جامعه‌شناسی پرداخته است. ۲) بررسی محتوای مجله‌های تخصصی جهانگردی که از سوی پوروکیل (۱۳۷۵) انجام شده است ۳) ملکی (۱۳۸۰) عوامل موثر بر رضایتمندی توریستی (مطالعه موردی گردشگران خارجی جزیره کیش) را از نظر جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار داده است.

بررسی علمی جهانگردی و گردشگری در ایران تاریخچه جوانی دارد و بر این اساس مقالات محدودی در زمینه موضوع در مجله‌های علمی تخصصی به چاپ رسیده است ولیکن در سال ۱۳۸۲ اولین شماره نشریه مطالعات جهانگردی (وابسته به دانشگاه علامه طباطبائی) منتشر گردیده است و این امر موجب تمرکز تولیدات و فعالیت‌های علمی / پژوهشی در زمینه مطالعات جهانگردی خواهد شد.

۲- پژوهش‌های خارجی

با توجه به توضیحات پیشین، در این قسمت به آرایه و دسته‌بندی از پژوهش‌های خارجی اشاره می‌شود که معرف گستردگی و تنوع پژوهش‌های جهانگردی براساس منابع خارجی می‌باشد. البته لازم به ذکر است که پژوهش‌های بسیار ارزشمند و بیشمار وجود داشته که مقاله حاضر از آنها صرف‌نظر می‌نماید:

(الف) در زمینه ابعاد گوناگون اجتماعی / فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی پژوهش‌های متعددی در طی دهه‌های ۹۰-۱۹۷۰ به چاپ رسیده است که عناوین پژوهشگران (و سال انتشار پژوهش) به تفکیک ابعاد مختلف اثرات جهانگردی در جدول شماره ۳ گزارش می‌شود.

(ب) یافته‌های موجود در شبکه جهانی اینترنت بازگوکننده آن است که بیش از ۳۷۰ پایان‌نامه دکتری در طی سالهای ۲۰۰۰-۱۹۸۷ میلادی در ایالات متحده امریکا و کانادا در زمینه جهانگردی انجام شده است. اطلاعات معرف آن است که بیشترین پژوهش‌های مذکور به ترتیب فراوانی به رشته‌های نه‌گانه تفریحات (۹۴ مورد)، جغرافیا (۵۰ مورد)، انسانشناسی (۴۸ مورد)، مدیریت بازرگانی (۲۹ مورد)، تاریخ و علوم تربیتی (هر کدام به طور جداگانه ۲۸ مورد)، اقتصاد (۲۶ مورد)، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای (۱۴ مورد) و جامعه‌شناسی (۱۳ مورد) اختصاص داشته است (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۳- پژوهش‌های انجام شده در زمینه اثرات اجتماعی/فرهنگی/اقتصادی و زیست محیطی به تفکیک موضوعات/پژوهشگران و سال پژوهش در طی سالهای دهه ۹۰-۱۳۹۷ میلادی

ابعاد مختلف	پژوهشگران (سال پژوهش)
جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی جهانگردی	Affeld (1975), Allen et al (1988), Ap (1990,1992), Antiras(1994), Archer et al (1994), Becker (1997), Bochner (1982), Boissevain (1979), Brayley (1991), Brougham et al (1977), Brunt et al (1999), Belisle et al (1980), Brown et al (1994), Boothroyd (1978), Bowles(1981,1991), Brayleyetal (1990), Butler (1974,1975), Bystrazanowski (1989), Cant (1980), deKadt (1979), Din (1988), Dogan (1989), Edgell (1993), Garland (1984), Gergely (1989), Hartmann (1986), Hong (1985), Hitchcock (1997), Haulot(1985), Haralambopoulos (1996), Forster(1964), Haukeland (1984), King etal (1993), Krippendorf(1982), Mckercher (1993), Milman et al (1988), Mings (1978), Ozdit (1990), Pearce (1995), Pizman (1978, 1980), Swinglehurst (1994), White (1974)
جنبه‌های اقتصادی جهانگردی	Archer et al (1996), Baier (1994), Bull (1995), Frechilling (1983, 1994), Krapf (1963), Mason (1990), May (1991), Murphy (1994), Paafahen (1994), Peters (1969) Peck et al (1989), Sinclair (1992), Wagner (1997), Williams et al (1991), Zhou et al (1997)
جنبه‌های زیست محیطی جهانگردی	Ahmad et al (1989), Bisset(1993,1994), Blangy et al (1993), Bramwell (1991), Briassoulis et al (1992), Buckley et al (1990), Budowski (1976), Burdental (1972), Butler (1993), Cater (1992, 1997), Clark etal (1978, 1988), Coccossisl (1992), Chow (1980), Clohe (1993), Dahl (1980), Dejongh (1994), Dowling (1993), Edwards et al (1990), Garmen (1983), Goodall (1994), gartner (1987), Gratton et al (1992), Green et al (1993), Hall et al (1994), Hawkins (1994), Hudman (1991), Holder (1988), Heynes (1993), Inskeep (1987), Iwand (1994), Jenner et al (1992), King et al (1993), Karbownicki (1990), Leopold et al (1970), Lonati (1985), King et al (1993), Karbownicki(1990), Leopold et al (1970), Lonati (1985), Milinaric (1985), Navrud et al (1994), Pearce (1985), Pigram (1980), Romeril (1984, 1985, 1989), Shaw et al (1992), Sisman (1994), Smith et al (1989), Trngi (1979), Thomas (1992), Uysal et al (1994), Vandenbergh (1992), Veiga (1994), Wathern (1994), Wheateroft (1994), Wight (1993, 1994), Wilkinson (1978), Wood (1994), Woolston (1993)

منبع: <http://www.ratztamara.com/impref.html>

جدول شماره ۲- پایان‌نامه‌های دکتری در زمینه جهانگردی در ایالات متحده و کانادا به تفکیک

رشته و تعداد در طی سالهای ۲۰۰۰-۱۹۸۷ میلادی

رشته	تعداد	رشته	تعداد	رشته	تعداد
انسان‌شناسی	۴۸	جغرافیا	۵۰	مطالعات امریکائی	۹
ارتباطات	۷	جامعه‌شناسی	۱۳	کشاورزی	۲
اقتصاد	۲۶	روان‌شناسی	۳	علوم سیاسی	۴
ادبیات	۳	محیط زیست	۳	سائر موارد	۶
برنامه‌ریزی شهری	۱۴	مهندسی	۳	جمع	۳۷۲
تاریخ	۲۸	علوم تربیتی	۲۸		
تفریحات	۹۴	مدیریت بازرگانی	۲۹		

توضیحات: منظور از سایر رشته‌ها شامل موارد ذیل (هر کدام یک مورد) می‌باشد: بهداشت، سینما، زنان، اطلاع‌رسانی.

جهانگردی، زیست‌شناسی.

منبع:

<http://www.geog.nau.edu/tg/contents/support.html>.

اگر چه کتابهای فراوانی تاکنون در زمینه جامعه‌شناختی جهانگردی به لاتین انتشار یافته است ولیکن متناسب مباحث این بخش، به فهرست عناوین مهمترین کتب منتشره در این حوزه اشاره می‌شود:

جامعه‌شناسی توریسم (آپوستولوپوآلوس، ۲۰۰۰)، توریسم، توریست و جامعه (شارپلی، ۱۹۹۴)، توریست، نظریه نوین طبقه اوقات فراغتی (مک کانل، ۱۹۷۶)، توریسم: اثرات اجتماعی/ اقتصادی (ماتیووسون ووال، ۱۹۸۲)، روانشناسی اجتماعی رفتار توریست (بیرس، ۱۹۸۲)، رویکردهائی درباره اثرات فرهنگی اجتماعی جهانگردی در جهان سوم (دکات، ۱۹۷۹) (البته لازم به ذکر است که مقالات کوهن (۱۹۷۹، ۱۹۷۲ و ۱۹۸۴) و جعفری (۱۹۹۰، ۱۹۸۹، ۱۹۸۷، ۱۹۷۹، ۱۹۷۴ و ۱۹۹۳) نقشی

اساسی و کلیدی در شکل‌گیری و نظم‌یافتگی حوزه جدید جامعه‌شناسی جهانگردی داشته است که نمی‌توان از آنها غفلت ورزید و بایستی در این بخش به ذکر آنها پرداخت).

ج) چنانچه قبلاً اشاره شد، مجلات علمی تخصصی متعددی در زمینه جهانگردی در سطح ملی / منطقه‌ای و بین‌المللی منتشر می‌شود و این فعالیت بخش مهمی از رشد و توسعه جهانگردی به مثابه رشته‌ای علمی / دانشگاهی را فراهم نموده است. گزارش ذیل مربوط به بررسی پژوهش‌ها و مقاله‌های منتشره در زمینه جهانگردی و مقایسه آنها بین دو مقطع زمانی ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳ می‌باشد که این بررسی مربوط به سه مجله علمی تخصصی معتبر (شامل مجله پژوهش‌های مسافرت (J.T.R)، سالنامه پژوهش‌های جهانگردی (Annals) و مدیریت جهانگردی (T.M)) می‌باشد. یافته‌ها در خصوص گرایش‌های پژوهش‌های جهانگردی به تفکیک مناطق جغرافیایی نشان‌دهنده آن است که پژوهش‌های جهانگردی مربوط به منطقه آسیایی نسبت به افزایش پژوهش‌های جهانگردی مربوط به مناطق استرالیا و اروپا چشمگیرتر می‌باشد. با این توضیح که ۱/۹ درصد پژوهش‌های جهانگردی در سال ۱۹۹۱ اختصاص به منطقه آسیایی داشته و این وضعیت در سال ۲۰۰۳ به ۷/۶ درصد افزایش یافته است و این در حالی است که پژوهش‌های جهانگردی مربوط به مناطق استرالیا و اروپا در سال ۱۹۹۱ به ترتیب ۵/۱ درصد و ۲۴/۸ درصد بوده و این وضعیت در سال ۲۰۰۳ به ترتیب ۱۶/۳ درصد و ۲۶/۴ درصد محاسبه شده است. اطلاعات معرف آن است که در مجموع سه مجله معتبر از درصد پژوهش‌های جهانگردی در منطقه آمریکای شمالی کاسته شده است با این توضیح که ۶۵/۱ درصد پژوهش‌های جهانگردی منتشره در سال ۱۹۹۱ به آمریکای شمالی مربوط بوده و این وضعیت در سال ۲۰۰۳ به ۴۶/۶ درصد کاهش یافته است. یافته‌های مذکور به طور جداگانه و به تفکیک سه مجله مورد بررسی نیز مشاهده می‌شود.

علاوه بر آن داده‌ها بازگوکننده آن است که بیشترین علائق پژوهشی جهانگردی در سال ۲۰۰۳ میلادی به ترتیب اهمیت به مناطق آمریکای شمالی (۴۶/۶ درصد)، اروپا (۲۶/۴ درصد)، استرالیا (۱۶/۳ درصد) و آسیا (۷/۶ درصد) مربوط می‌باشد. ترتیب اهمیت مذکور در مقاله‌های منتشره دو مجله سالنامه پژوهش‌های جهانگردی و مدیریت جهانگردی مشاهده می‌شود ولیکن ترتیب اهمیت پژوهش‌های جهانگردی در سال ۲۰۰۳ میلادی در مقاله‌های منتشره مجله پژوهش‌های مسافرت شامل موارد ذیل است: آمریکای شمالی (۶۹/۹ درصد)، استرالیا (۱۲/۲ درصد)، اروپا (۸/۸ درصد) و آسیا (۱۰/۲ درصد) (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۵- توزیع پژوهش‌های جهانگردی منتشره در سه مجله معتبر جهانی جهانگردی به درصد و تفکیک مناطق جغرافیایی پژوهش

کل		T M ³		Annals ²		J T R ¹		
۲۰۰۳	۱۹۹۱	۲۰۰۳	۱۹۹۱	۲۰۰۳	۱۹۹۱	۲۰۰۳	۱۹۹۱	
۷/۶	۱/۹	۱۰/۲	۲/۱	۲/۵	۰/۳	۸	۱/۵	آسیا
۱۶/۳	۵/۱	۱۹/۷	۳/۸	۱۷/۱	۷/۴	۱۲/۲	۴	استرالیا
۴۶/۶	۶۵/۱	۲۲/۹	۲۶/۴	۴۲/۸	۶۶/۴	۶۹/۹	۸۹/۷	آمریکای شمالی
۲۶/۴	۲۴/۸	۴۲/۹	۵۳/۳	۲۷/۳	۱۹/۴	۸/۸	۲/۲	اروپا
۳	۲/۲	۲/۱	۲/۵	۶/۲	۶/۵	۱/۱	۰/۶	سائر موارد
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	کل

منبع

Jogaratnam et al, 2005:46

1 - J T R: Journal of Travel Research, Annals

2 - Annals of Tourism research

3 - TM: Tourism Management

• توضیحات: منظور از آسیا کشورهای سنگاپور، مالزی و هند است. منظور از سایر موارد مناطق خاورمیانه، آفریقای جنوبی و آمریکای شمالی بوده است. یافته‌های ۱۹۹۱ مربوط به پژوهش شلدون می‌باشد.

د) بخش دیگری از پژوهش‌های جهانگردی اختصاص به بررسی، سنجش و ابعاد گوناگون نگرش‌های اجتماعی افراد، جهانگردان، میزبانان نسبت به موضوع جهانگردی می‌باشد. با پیدایش و ظهور علمی مستقل و جداگانه در زمینه جهانگردی، ناظر توجه پژوهشی به موضوعات جهانگردی بوده‌ایم که از آن بین می‌توان سنجش علایق و نگرش‌های مربوط به جهانگردی را اشاره نمود. در دهه ۱۹۷۰ میلادی پژوهش‌های متعددی در این خصوص انجام گرفت که به عنوان نخستین پژوهش‌های نگرش‌سنجی جهانگردی محسوب می‌شود. گرایشها و علایق مذکور از سوی پژوهشگران از آن زمان تاکنون در حال افزایش می‌باشد به گونه‌ای که بخش قابل توجه‌ای از ادبیات جهانگردی به سنجش و اندازه‌گیری نگرش‌های اجتماعی جهانگردی اختصاص دارد. جهت نمونه عمده‌ترین پژوهش‌های مربوط به سنجش نگرشها نسبت به جهانگردی در طی دهه‌های ۱۹۷۰ میلادی تاکنون به تفکیک دهه و پژوهش و سال پژوهش در جدول شماره ۶ ارایه می‌شود.

جدول شماره ۶- پژوهش‌های انجام شده در زمینه سنجش نگرش‌های مربوط به جهانگردی و اثرات آن به تفکیک محقق، سال نشر و دهه‌های مربوطه

دهه	محقق (سال)
دهه ۱۹۷۰ میلادی	Butler (1974), Cohen (1978), Farrell (1977), Liu et al (1979), Pizam (1978), Thomason et al (1979)
دهه ۱۹۷۰ میلادی	Allen et al (1986, 1987), Amir et al (1985), Ayers et al (1989), Belisle et al (1980), Brougham et al (1981), Long et al (1988, 1987), Liu et al (1986), Milam et al (1988), Murphy (1981), Pearce (1980), Pizam et al (1985), Sheldon et al (1984)
دهه ۱۹۹۰ میلادی	Ap (1992), Akis et al (1996), Allen et al (1993), Batias-Perez et al (1996), Glassou (1992, 1994), Gilbert et al (1997), Ganterbury (1996), Getz (1994), Keogh (1990), Kavallinis et al (1994), Long et al (1990), Lankford (1993, 1994), McCool et al (1994), Fordham (1998), Madrigal (1995), Murphy (1991), Jurowski et al (1997), Ross (1992), Snaith et al (1992)
سال ۲۰۰۰ میلادی تاکنون	Anderreck (2002), Besculides et al (2002), Gursoy et al (2001), Ko et al (2002), Mason et al (2000), Sirakaya et al (2002), Teye et al (2002), Upchurch et al (2000), Wear et al (2001), Williams et al (2001)

منبع:

Heley et al (2005), Kim et al (2003), Kunan et al (2005)

مباحث اساسی در جامعه‌شناسی جهانگردی

مباحث متعددی در جامعه‌شناسی جهانگردی مدنظر است که در ذیل به مباحث اصلی و فرعی اشاره می‌شود: الف: مباحث اصلی، با مراجعه به منابع و متون آموزشی می‌توان چند موضوع اصلی و شاخص در جامعه‌شناسی جهانگردی را فهرست‌وار معرفی نمود:

۱) انگیزش و ارزشهای جهانگردی: چرا مردم به سفر می‌روند؟ نیاز آنان چیست؟ چگونه می‌توان در آنان انگیزه سفر ایجاد کرد؟ چرا گردشگران به مکانهای خاصی بیشتر مسافرت می‌کنند؟ در پاسخ به سوالهای فوق عنوان می‌شود که انسان دارای نیازهای بی‌حد و بی‌شماری است که با توجه به روند تکاملی فرد و جوامع بشری گسترده‌تر می‌گردد، بنابراین می‌توان گفت که احتیاجات انسان نامحدود است. نیاز حالتی است درونی که باعث می‌شود نتیجه یا پیامد خاصی جالب به نظر برسد. نیاز را می‌توان با اشکال متفاوتی تقسیم‌بندی کرد. نیاز توسط فرآیندی خاص به نام انگیزش ارضاء می‌گردد. انگیزش میل به کوشش فراوان در جهت تامین اهداف سازمانی است به طوری که در جهت برخی از نیازهای فردی سوق داده می‌شود. انگیزش موتور حرکت انسانهاست. بخشی از تحلیل جهانگردی شناخت نیازها و هم‌چنین عواملی که باعث انگیزش افراد به جهانگردی می‌شود. در بررسی و شناخت کافی انگیزه‌های مسافرت جهانگردی به تقسیم‌بندی انواع مسافرتها توجه می‌گردد. علاوه بر آن، جامعه‌شناسی به بررسی نقش عوامل اجتماعی هم چون جنس، سن، تحصیلات، وضعیت طبقاتی و نژادی موثر در انگیزه‌های سفر علاقه‌مند است. چگونگی خصوصیات روانی و شخصیتی/ خانوادگی و اجتماعی جهانگردان، بررسی عوامل ضدانگیزشی در سیر و سفر علایق دیگر جامعه‌شناسان در تحلیل جهانگردی تلقی می‌شود.

۲) اثرات و پیامدهای جهانگردی: یکی از عمده‌ترین علایق و دل‌مشغولی جامعه‌شناسان در تجزیه و تحلیل رویدادها و پدیده‌های اجتماعی، تمرکز بر کارکردها، اثرات و پیامدهای آنها می‌باشد. تاریخچه شکل‌گیری جامعه‌شناسی جهانگردی بازگوکننده آن است که بیشترین مباحث اختصاص به تحلیل اثرات و پیامدهای جهانگردی دارد. این علایق در دو بخش قابل تفکیک می‌باشد. بخشی از تولیدات علمی جامعه‌شناسان ماهیت نظری داشته و بخشی دیگر به ابعاد تجربی و پژوهشی اثرات جهانگردی می‌پردازند. مباحث پیشین مقاله به بخشی از شواهد پژوهش‌ها و مطالعات تجربی که از سوی پژوهشگران انجام شده، پرداخت. در یک دسته‌بندی عمومی، جامعه‌شناسان به انواع سه‌گانه اثرات جهانگردی می‌پردازند: الف) اثرات فرهنگی / اجتماعی جهانگردی، ب) اثرات اقتصادی جهانگردی و ج) اثرات زیست محیطی جهانگردی. البته لازم به ذکر است که بررسی اثرات جهانگردی در سطوح مختلف فردی، گروهی، سازمانی و اجتماعی (از سطح خرد تا سطح کلان) و هم‌چنین بین جوامع مختلف (جهان‌سوم، کشورهای صنعتی)، بین ساختارهای متنوع اجتماعی (جوامع شهری و جوامع روستائی) قابل تفکیک می‌باشد.

ب) مباحث فرعی: برخی جامعه‌شناسان با تنظیم عناوین فرعی ولی در عین حال مهم و قابل تامل، به ارایه مباحثی در راستای درک بهتر جامعه‌شناختی جهانگردی در جهان معاصر تکیه می‌کنند: ۱) نظام جهانگردی و افراد (تحلیل انگیزش سفر و بررسی پدیدار شناختی تجربه جهانگردی، ۲) ساختار نابرابری اجتماعی در نظام جهانگردی (جهانگردی، فرهنگ و نابرابری اجتماعی، موقعیت و چگونگی روابط جنسیتی و طبقه اجتماعی در اشتغال جهانگردی)، ۳) جهانگردی، توسعه نیافتگی و وابستگی (با تأکید بر وضعیت جهانگردی در کشورهای جهان سوم)، ۴) جهانگردی و نهادهای اجتماعی (مواجهه اقتصاد و صنعت جهانگردی، جهانگردی و خانواده، سیاسی شدن جهانگردی)، ۵) جهانگردی و تغییرات اجتماعی (علایق جنسیتی و اقتصادی در پیشرفت و توسعه جهانگردی، روابط متقابل بین اجزا درونی جهانگردی به مثابه

شیوه تولید) (آپوستولوپوآلوس، ۲۰۰۰)، نهایت آنکه کوهن (۱۹۸۴) نیز به ارایه چارچوبی در خصوص جامعه‌شناسی جهانگردی پرداخته است: الف) جهانگرد، ب) روابط متقابل جهانگرد و محل اقامت، ج) توسعه و ساختار نظام جهانگردی و د) بررسی اثرات جهانگردی در قلمروهای مختلف.

مباحث روش پژوهش در جامعه‌شناسی جهانگردی

یکی از مباحث اساسی در تمامی حوزه‌های علمی اختصاص به روش پژوهش دارد که شامل موضوعاتی هم چون تعریف و مراحل پژوهش، انواع و اشکال پژوهش و غیره است.

بخشی از تولیدات علمی جامعه‌شناسی جهانگردی مربوط به مباحث روش پژوهش است (برای مثال کتاب روش‌های پژوهش در جهانگردی: ویل، ۱۹۹۲؛ مباحث روش‌شناسی در جهانگردی: دان و نشل، ۱۹۸۸؛ پژوهش‌های میدانی در جهانگردی: هارتمن، ۱۹۸۸؛ پژوهش‌های کمی در جهانگردی: کوهن، ۱۹۸۸؛ دکروپ، ۱۹۹۹؛ مباحثی در روش پژوهش در جهانگردی: لانفانت، ۱۹۹۳). با توجه به اهداف مقاله، روش‌های پژوهش در جهانگردی را در چهارشکل کلی و عمومی می‌توان بررسی نمود:

الف) پژوهش‌های اساسی و کاربردی. یکی از انواع دسته‌بندی پژوهش‌ها با توجه به هدف است. در صورتی که هدف محقق نیل به نظریه‌ای عام باشد، پژوهش نظری (اساسی) نامیده می‌شود و در صورتی که پژوهش برای ارایه راه‌حل و رفع مشکلی باشد، پژوهش کاربردی اطلاق می‌شود. بر این اساس پژوهش‌های جهانگردی می‌تواند تمایل به ارایه مدلی نظری در تبیین ماهیت جهانگردی در محیطی خاص داشته باشد (اساسی) و یا اینکه با انجام پژوهشی به رفع مشکلات موجود در جهانگردی بپردازد.

ب) پژوهش‌های طولی و مقطعی. پژوهش‌ها را براساس ملاک زمان به دو شکل اساسی تقسیم می‌کنند. برخی پژوهشگران علاقمند تا موضوعات جهانگردی را در زمانی واحد (یک سال مشخص) بررسی نمایند. برای مثال آمار جهانگردان در سال ۱۳۸۴ در ایران. برخی دیگر از پژوهشگران علاقمند تا موضوعات جهانگردی را در زمانهای متعدد و مختلف مورد بررسی قرار دهند. برای مثال تحولات جهانگردی در دهه ۸۰-۱۳۷۰. در ایران در مطالعات مقطعی به وضعیت پدیده اجتماعی و در پژوهش‌های طولی به تحولات واقعیت‌های اجتماعی توجه می‌شود.

ج) پژوهش‌های کمی و کیفی. با توجه به نوع متغیر، انواع پژوهش کمی و کیفی مدنظر می‌باشد. موضوعاتی هم چون ساختار، سازمانها، آداب و رسوم، ارزشها، هنجارها و تحلیل کارکردهای اجتماعی آنها با تحلیل کیفی امکان‌پذیر است. بررسی علاقه‌ها، سلیقه‌ها، نظریه‌ها و نگرشهای اجتماعی افراد، جهانگردان، میهمانان، میزبانان با تکیه بر پژوهش‌های کمی امکان‌پذیر است. چنانچه قبلاً اشاره شد بخشی از تاریخچه ادبیات پژوهش‌های جامعه‌شناسی جهانگردی به موضوع بررسی و سنجش نگرشهای جهانگردی اختصاص دارد و هم چنین بررسی و تحلیل اثرات اجتماعی / فرهنگی جهانگردی اختصاص دارد که متکی بر پژوهش‌های کمی می‌باشد.

د) پژوهش‌های اولیه و ثانویه شکل جدیدی از دسته‌بندی انواع پژوهش‌های اجتماعی توجه به نوع محقق و داده‌ها دارد. در صورتی که محقق نخستین با توجه به داده‌ها به تجزیه و تحلیل بپردازد، آنرا پژوهش تولید اولیه می‌نامند. در صورتی که محقق دیگری براساس همان اطلاعات، ولیکن باهدفی غیر از هدف محقق اولین به بررسی داده‌ها بپردازد، آنرا پژوهش ثانوی می‌نامند. براساس آمارهای موجود می‌توان وضعیت جهانگردی در ایران را بررسی نمود (پژوهش اولیه). سپس محقق دیگری یا با هدفی دیگر و یا با استفاده از روشی دیگر به تحلیل همان داده‌ها بپردازد و به نکاتی توجه داشته باشد که محقق نخستین در پی آنها نبوده است.

۵) براساس انواع روش‌های جمع‌آوری اطلاعات می‌توان اشکال چهارگانه پژوهش‌های اجتماعی را تصور نمود که البته این دسته‌بندی از سوی دانشمندان اجتماعی بیشتر مدنظر می‌باشد: ۱) در صورتی که در نظر باشد که به بررسی اثرات جهانگردی در ابعاد مختلف رفتاری بپردازیم، پژوهش‌های اجتماعی تجربی نامیده می‌شود که در این روش هم چنین می‌توان به مقایسه موضوعات مربوط به جهانگردی در بین دو گروه تجربی و کنترل پرداخت. ۲) اگر محقق سعی در بررسی نگرش‌ها، علایق و گرایش‌های افراد جامعه نسبت به جهانگردی داشته باشد، پژوهش‌های اجتماعی پیمایشی اطلاق می‌گردد که با توجه به توضیحات پیشین روشن گردید که این نوع پژوهش‌ها در جامعه‌شناسی جهانگردی بسیار شایع است و کاربرد داشته است و باگذشت زمان بر میزان اهمیت و استفاده آن افزوده می‌شود. ۳) پژوهش‌های اجتماعی میدانی (مشاهده‌ای) تکیه بر تجزیه و تحلیل موضوعات فرهنگی و چگونگی شکل‌گیری و رفتارهای اجتماعی مردم داشته است. ۴) در صورتی که اساس تحلیل جهانگردی متکی بر داده‌های موجود، اسناد و مدارک باشد می‌توان از پژوهش‌های اجتماعی اسنادی (آرشیوی) استفاده نمود که البته دارای اشکال مختلف پژوهش محتوا، تاریخی، توصیفی، ثانوی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

جهانگردی بخشی از زندگی اجتماعی بوده و به مثابه پدیده اجتماعی تلقی می‌شود. جهانگردی تمامی سطوح و شئون جامعه را تحت تاثیر قرار داده و هم چنین از ساختار، فرآیندها و روابط اجتماعی جامعه تاثیر می‌پذیرد. رشد سریع در ساختار، فرآیند و اشکال جهانگردی با توجه به تحولات پیچیده و سریع جهان اجتماعی، پژوهشگران را به تحلیل و بررسی علمی جهانگردی وادار نموده است.

جامعه‌شناسی جهانگردی حوزه‌ای جدید و نوپا می‌باشد که به مطالعه روابط متقابل جامعه و جهانگردی می‌پردازد. گذشته از ریشه‌های تاریخی آن در مطالعات دانشمندان اجتماعی اروپایی، سابقه این شاخه جدید به سی سال قبل با کارهای کوهن (۱۹۷۲) پس برمی‌گردد و پس از آن با تنوع و تعدد پژوهش‌ها و نظریه‌ها در این حوزه مواجه می‌شویم. اگرچه عواملی هم چون انجمن‌های علمی جامعه‌شناسی، سازمان پژوهش‌های جهانگردی، برگزاری همایش‌های ملی / منطقه‌ای و بین‌المللی توسط موسسه‌های مربوط به جهانگردی جزء عوامل سه‌گانه موثر بر رشد و توسعه جامعه‌شناسی جهانگردی بوده است.

اهمیت مطالعه جهانگردی به مثابه علمی مستقل و جدید حداقل از دو جنبه بررسی شد: الف) میان رشته‌ای بودن تحلیل جهانگردی و ب) انتشار بیش از بیست مجله علمی تخصصی در زمینه جهانگردی از سال ۱۹۶۲ تاکنون.

تنوع و تعدد پژوهش‌های داخلی و خارجی جهانگردی به گونه‌ای می‌باشد که در مقاله، چهاربخش عمده، اصلی و مشخص بررسی شد: الف) انواع گسترده و متنوع پژوهش‌های انجام شده در زمینه بررسی اثرات سه‌گانه اجتماعی / فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی در طی سالهای ۹۰-۱۹۷۰ میلادی، ب) انجام بیش از ۳۷۰ پایان‌نامه دکتری در رشته‌های مختلف علوم انسانی در زمینه جهانگردی مربوط به ایالات متحده و کانادا در طی سالهای ۲۰۰۰-۱۹۸۷، ج) مقاله‌های پژوهشی منتشره در زمینه جهانگردی به تفکیک مناطق جغرافیایی در سه مجله معتبر تخصصی بین‌المللی در بین سالهای ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳ داده‌های پژوهش فوق معرف آن بود که بیشترین پژوهش‌های انجام شده به ترتیب مربوط به مناطق آمریکای شمالی، اروپا، استرالیا و آسیا می‌باشد. اگر چه با گذشت زمان (از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۳ میلادی)، دریافت شد که بر میزان پژوهش‌های جهانگردی در مناطق آسیا، استرالیا و اروپا افزوده شده ولیکن از میزان پژوهش‌های جهانگردی در منطقه آمریکای شمالی کاسته شده است. ج) تعدد و

تنوع پژوهش‌های انجام شده در زمینه سنجش و اندازه‌گیری نگرش‌های اجتماعی نسبت به جهانگردی به تفکیک چهاردهه زمانی ۲۰۰۵ - ۱۹۷۰ میلادی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- ۱- الوانی، مهدی و زهره دهدشتی شاهرخ. (۱۳۷۳). اصول و مبانی جهانگردی، تهران: انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.
- ۲- دباغ، محمود. (۱۳۷۵). علوم جهانگردی، تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی ثامن الائمه.
- ۳- دیبائی، پرویز. (۱۳۷۱). شناخت جهانگردی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- ۴- رضوی‌فر، جعفر و سعید خیاط مقدم. (۱۳۸۰). مدیریت و صنعت گردشگری، مشهد: انتشارات محقق.
- ۵- لانکوار، رویر. (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی جهانگردی و مسافرت، (ترجمه صلاح‌الدین محلاتی)، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۶- محلاتی، صلاح‌الدین، (۱۳۸۰). درآمدی بر جهانگردی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۷- گی، چاک، وای، (۱۳۸۲). جهانگردی در چشم‌اندازی جامع، (ترجمه علی پارسائیان و محمد اعرابی)، ویراست دوم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۸- قره‌نژاد، حسن، (۱۳۷۴). مقدمه بر اقتصاد و سیاست‌گذاری توریسم، اصفهان: انتشارات مانی.
- ۹- ضرغام، حمید (۱۳۷۴) الگوی برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه جهانگردی ایران، تهران: دانشگاه تهران.

منابع لاتین

- 1- Apostolopoulos, Y, S.Leivadi, and A.Yiannakis. (2000). **The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations**, London and New York, Routledge.
- 2- Cohen, E. (1972). **Toward a sociological of international tourism**, *Social Research*, 39: 64-82.
- 3- Cohen, E. (1984). the Sociology of Tourism. **Annual reviews in Anthropology**, 10: 373-92.
- 4- Forster, J. (1964). the sociological consequences of tourism, **International Journal of Comparative Sociology**, 5: 217-27.
- 5- Haley, A.J.T.Snaith, and G. Miller. (2005). The Social Impacts of Tourism, **Annals of Tourism Research**, 32: 647-668.
- 6- Jafari, J. (1987). Tourism Models: the sociocultural aspects, **Tourism Management**, 8:151-9.
- 7- Jogaratnam, G,K.Cohen, K.McCleary, M.Mena, J. Yoo. (2005). An Analysis of Institutional Contributors to three Major academic tourism journals: 1991-2001. **Tourism Management**, 26: 641-648.
- 8- Kim, J.E. and L. Pennington – Gray. (2003). Perceptions of Tourism development: The Case of Micanopy, Florida, Paper presented in the Proceedings of the 2003 Northeastern Recreation Research Symposium.
- 9- Kuvan, Y, and P.Aken. (2005). Residents' Attitudes toward General and forest – related Impacts of Tourism: The Case of Belek, Antalya. **Tourism Management**, 26: 691-706.
- 10- Pearce, D. (1982). **The Social Psychology of Tourist Behavior**, Oxford: Pergamon Press.
- 11- Weaver, D. and M.Oppermann. (2000). **Tourism Management**, John Wiley and Sons Australia, Ltd.